

stergerningen, livet i partiet og forholdet til dette, finansudvalgets virke er eksempler på emner, som sikkert med udbytte kunne have været taget op.

Generelt må man beklage, at bogen trods forfatterens mangeårige nøgleposition og hans stærke interesse for det politiske livs funktion ikke er blevet mere givtig for historikeren.

Vagn Dybdahl.

E. Dige: Politisk revy på langs og tværs. (Gad, 1964). 215 s.

Departementschef E. Dige i Finansministeriet har her publiceret dels erindringer, dels iagttagelser af og tanker om politiske problemer. På grund af erindringsstoffet skal bogen omtales her; men desværre indtager det en meget beskednen plads i bogen, kun godt en snes sider. På disse præsenteres dog kort den personlige baggrund for en af vor tids fremragende embedsmænd, alene derved får de værdi. I dette afsnit indgår også et stykke om departementschefstyret 1943-45, et emne, som også tages op i et senere kapitel. Begge steder bringes værdifulde generelle karakteristikker og konklusioner, men ikke konkrete oplysninger. Bogens øvrige indhold er afsnit om centraladministration, organisationerne, en række fundamentale problemer i demokratiet og i kulturlivet; udgangspunkterne er historisk betingede, og selv om den aktuelle argumentation vidner om erfaring og indsigt fremføres der dog næppe noget, som ikke kendes fra den politisk-videnskabelige litteratur.

Vagn Dybdahl.

Tage Kaarsted: Regeringskrisen 1957. En studie i regeringsdannelsens proces. Udg. af Institut for presseforskning og samtidshistorie. (Universitetsforlaget i Aarhus, 1964). 194 s.

Der hører vovemod til at give sig i kast med et så vanskeligt og kompli-

ceret samtidshistorisk emne som trekantregeringens tilblivelse i 1957. Men Tage Kaarsteds dristighed har fået sin belønning. Hans bog er blevet et særdeles vellykket bidrag til den samtidshistoriske forskning herhjemme – ikke blot fordi den fremlægger meget og vigtigt stof, men også fordi den betyder et nybrud med hensyn til emnevalg i vor politiske historieskrivning.

Kaarsted har undfanget ideen til arbejdet, mens regeringskrisen i 1957 stod på, og han begyndte indsamlingen af kildestoffet med det samme. Dette første materiale bestod af pressestof, og senere har Kaarsted suppleret det ved at foretage en systematisk og tidkrævende indsamling af oplysninger hos politikere, embedsmænd og pressefolk, der måtte formodes at kunne give bidrag til oplysning af begivenhederne omkring regeringskrisen i maj 1957. Desuden har Kaarsted haft adgang til partiprotokoller, dagbøger og samtidige noter.

Der er altså tale om et stykke samtidshistorie i egentligste forstand. Ikke blot analyseres et begivenhedsforløb, som ligger os meget nær i tid, men Kaarsted har også i vidt omfang selv måttet skabe sig sit kildemateriale, og han har da støttet sig på de endnu levende aktørers og iagttageres erindringer. Netop disse elementer i forskningsprocessen karakteriserer mere end noget andet samtidshistorikerens særlige situation.

Her ud fra giver sig også samtidshistoriens særegne problemer og muligheder. Det er klart, at nærheden i tid gør det vanskeligt på traditionel historisk måde at føle en distance til de behandlede problemer. Tilmed er spørgsmålene omkring en regeringsdannelse af en art, som det altid vil være vanskeligt at komme til bunds i. Der afsættes kun i begrænset omfang kildemateriale omkring disse problemer, bl. a. fordi forhandlingerne foregår mundtligt i mere eller min-

dre lukkede cirkler, hvor en del af teknikken består i, at de implicerede er fortrolige med mod- og medpartens tankebaner. Skal motiver og holdninger granskes, må det ofte ske på grundlag af aktørernes efterrationaliseringer, foretaget efter at hændelsesforløbet har nået en foreløbig afslutning.

Det rejser betydelige metodiske vanskeligheder. Men ved løsningen af dem kan netop den korte tidsmæssige afstand til begivenhederne vise sig at være en fordel. Det bliver muligt at skaffe kildestof frem, hvor det mangler, og forskeren kan danne sig et selvstændigt indtryk af kildernes ophavsmænd ved samtaler med dem og ved at konfrontere dem med sin viden fra andre kilder. Det giver et helt specielt samspil mellem forskeren og kildematerialet, som kan være særdeles frugtbart.

I Kaarsteds tilfælde har det i hvert fald givet udbytte. Han har kunnet fremskaffe et omfattende, tilsyneladende udtømmende kildemateriale. Desuden har han formået at undgå de mange faldgruber ved udnyttelsen af et materiale, der bliver til i lys af de problemstillinger, forskeren arbejder med, og som ydermere vil være præget af aktørernes egne vurderinger og normer både i handlingsøjeblikket og ved den senere genfremkaldelse af begivenhederne i erindringen. Der er mange hensyn at tage ved arbejdet med et sådant stof.

Kaarsteds energi og hans kompetence har antagelig været ham gode hjælpere til at få de implicerede til at udtale sig i det forbløffende omfang, som tilfældet har været. Han skriver i bogen om redaktør Jens P. Jensen og Bertel Dahlgaard, at de »begge er elskere af det komplicerede, taktiske spil« (s. 84). Kaarsteds egen fremstilling lader ingen læser i tvivl om, at han selv er en passioneret elsker af at følge det indviklede politiske spil, udrede trådene og gennemskue de taktiske attituder.

Dette næsten lidenskabelige engagement i iagttagelsen af den politiske praksis og forfatterens glæde ved de-tailen, som den f. eks. mærkes, når han oplyser, at H. C. Hansen den 22. maj kl. 17,30 talte med »den på grund af et lumbagoanfald sengeliggende konge« (s. 88), er en væsentlig forudsætning for, at Kaarsteds bog er lykkedes så godt. Hans beherskelse af emnet og stoffet belyses måske bedst af, at han i forbiarten kan give en lille ekstra oplysning om, at Jørgen Paldam, lederen af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, havde været med til at udarbejde en tale af Eiler Jensen på De samvirkende Fagforbunds kongres den 21. 5. 1957 (s. 143).

Betydningen af Kaarsteds indsats ligger ikke alene i den analyse af regeringsdannelsen, han har givet, men også i selve det, at arbejdet er gjort, d. v. s., at oplysningerne er indsamlet. Hvis bogen ikke var skrevet, ville stoffet ikke være tilvejebragt, og det kunne sandsynligvis aldrig være blevet fremskaffet siden. Her ligger en anden af samtidshistoriens muligheder og forpligtelser. I visse situationer kan et bestemt spørgsmål kun belyses, når man tager sig på at gøre det, mens tid endnu er. Sker det ikke, vil også en senere tids historikere være afskåret fra at trænge til bunds i spørgsmålet.

Kaarsted har givet sin bog undertitlen: »En studie i regeringsdannelsens proces«. Det betyder ikke, at han har givet et systematisk bidrag til regeringsdannelsens problematik under den parlamentariske statsform. Hans bog er en historisk fremstilling, og det vil her sige en gennemgang af det faktiske hændelsesforløb, der førte til trekantregeringens dannelse. Hvad der mere generelt siges om regeringsdannelsens proces, er formuleret i nær tilknytning til selve hændelserne i maj 1957.

Sådan må det også naturligt være. Emnet påkalder sig i første række en historisk og ikke en formelt anlagt

juridisk analyse. Det hænger sammen med, at vi, hvad regeringsdannelsens praksis angår, så godt som ingen formelle regler har at henvise til. Grundloven er ganske kortfattet på dette punkt, og de regler, der måtte findes, kan kun grunde sig på politisk praksis, ikke på statsretslige forskrifter.

Tilmed har den teoretiske side af regeringsdannelserne kun i ringe grad tiltrukket sig opmærksomheden i den tid, der er forløbet, siden parlamentarismen anerkendtes som politisk praksis herhjemme. Det hænger vel delvis sammen med, at vi først for ret nylig har fået etableret en mere regelret politisk videnskab her i landet, men skyldes også, at problemet ikke har trængt sig på for alvor før i perioden efter 1945, da partistillingen i folketinget ikke uden videre udpegede et parti eller en partikonstellation til regeringsmagten.

Situationen efter valget i foråret 1957 er i den forbindelse særlig betydningsfuld, fordi den rummer træk, som dels i sig selv er interessante, dels viser sig at være de hovedpunkter, man må beskæftige sig med ved mere generelle overvejelser af regeringsdannelsens problematik.

Kaarsted har valgt at give en stort set kronologisk skildring af faserne i forhandlingerne, som de forløb i de 14 dage fra de første overvejelser over konsekvenserne af valgets udfald natten mellem 14. og 15. maj, til den nye regering var præsenteret for kongen den 28. maj. Det er lykkedes ham at udrede det kronologiske forløb særdeles nøjagtigt, så man kan se kombinationerne og mulighederne skifte næsten fra time til time. På denne baggrund kan han bl. a. argumentere meget overbevisende for, hvor længe der – efter at trekantforhandlingerne var begyndt – endnu havde været mulighed for en ren venstre-regering. Kaarsted mener, at der endnu fredag den 24. om eftermiddagen havde foreligget en sådan mulighed.

Men hertil må man så gøre den be-

mærkning, at en kalkule af den art nok lader sig opstille retrospektivt af historikeren, men at den næppe lod sig opstille med samme præcision af de agerende politikere i selve situationen. – Hvis de da i det hele taget var interesseret i kalkulen! Alt i Kaarstedes fremstilling tyder på, at Erik Eriksen ikke lagde vægt på at kende den rene venstre-regerings muligheder helt eksakt, fordi han ikke på noget tidspunkt var indstillet på en sådan eventualitet. Et af de mange gode og vel funderede ræsonnementer i bogen går netop ud på at eftervise de grunde, Erik Eriksen kunne have til at fastholde samarbejdet med de konservative, selv når det kunne koste de borgerlige regeringsmagten. Her spores Kaarstedes evne til at vurdere de politiske situationer og personer også i de tilfælde, hvor et kildemateriale ikke sætter ham i stand til at dokumentere sine antagelser.

Det er vel givet, at utryghed ved den økonomiske situation og tanken på de vanskeligheder med landbrugsordning m. v., der lå forude, kan have influeret på Erik Eriksen, så han ikke for enhver pris ville danne regering. Sandsynligvis forestillede han sig også, at de radikales pris ville blive for høj i praksis. At hans ofte udtalte frygt for, at de radikale kunne tvinge ham ud i en politik, han ikke ønskede, spillede en rolle for ham, kunne måske ud over de grunde, Kaarsted anfører, sandsynliggøres med, at Erik Eriksen ikke på noget tidspunkt for alvor lagde pres på de radikale for at tvinge dem ind i en støtte til en borgerlig regerings politik. Tanken om at holde de radikale fast ved at tilbyde samarbejde på deres Nyborg-program var jo ellers et øjeblik fremme i de borgerlige overvejelser.

I det hele taget var de radikale de aktive i arbejdet med løsningen af regeringskrisen. Kaarsted dokumenterer, hvordan deres mål var at nå en ren venstre-regering, og hvordan de for at nå dette mål for det første måt-

te undlade at nævne den rene venstre-regering i samtalerne med kongen og for det andet måtte sikre sig, at H. C. Hansen kom til at lede drøftelserne mellem partierne om den nye regering. De radikale ville ikke risikere, at initiativet for tidligt gik over til Erik Eriksen, fordi de ikke var i tvivl om, at han så ville danne en regering af venstre og konservative.

Erfaringerne fra Erik Eriksens regeringsdannelse i 1950 kunne tydes derhen, at han ikke ville tøve med et sådant skridt, og de radikale ville da ikke vinde den tid, der skulle til for at manøvrere de konservative ud. Meget overbevisende redegør Kaarsted for, hvordan tidsfaktoren var afgørende i de radikales plan om at føre Erik Eriksen frem til den rene venstre-regering.

Parallelt hermed løb en anden udvikling, der manifesterede sig i en tidlig kontakt mellem politikere fra retsforbundet og socialdemokratiet med henblik på at få dannet en grundskylds regering af socialdemokratiet, det radikale venstre og retsforbundet. Tanken om en sådan trekant havde været fremme allerede før valget, og den førtes efter valget også frem i dagbladet *Børsen*. Efter retsforbundets mandatfremgang fandt tanken stigende interesse i dette ellers i det indre så splittede parti.

H. C. Hansen var tydeligvis skeptisk over for trekantstanken. Han lod imidlertid forhandlingerne udvikle sig, fordi han var interesseret i at binde de radikale, som han kunne få brug for som regeringspartner eller som støtteparti. Denne holdning hos den fungerende statsminister, der i det hele taget lod de radikale få den tid, de ønskede, var nok med til at holde forhandlingerne i gang omkring trekanten, så den fremstod som et alternativ, da de radikale måtte til at se sig om efter et sådant.

Det skete, da det blev klart for de radikale forhandlere, at de risikerede at bringe deres parti i en yderst van-

skelig situation, hvis de kom til at gøre alvor af deres trussel om at vælte en venstre-konservativ regering. Erik Eriksen ville da kunne svare med et opløsningsvalg med det resultat, at de radikale over for vælgerne kom til at stå til regnskab for at have ombragt en borgerlig regering.

Alt dette er indgående skildret i Kaarsteds bog. Her og der vil den sikkert give selv aktørerne fra dengang oplysninger, som de ikke kendte i forvejen. På god historisk vis har Kaarsted vist, hvad der faktisk skete i det, som syntes at ske. Derved føres man bag om argumenterne og ser den dybere mening i de politiske handlinger: Det radikale venstres hovedbestyrelse indkaldtes til møde 22. maj, ikke for at drøfte situationen, men for at vinde tid; når de radikale pegede på H. C. Hansen som forhandlingsleder, dækkede det over ønsket om en ren venstre-regering; når de radikale understregede, at initiativet til trekantforhandlingerne udgik fra retsforbundet, og når socialdemokratiet påstod, at ansvaret for trekanten lå hos retsforbundet og de radikale, dækkede det over et yderst kompliceret væv af initiativer og forhandlingstilløb med vidt forskellige motiver bagved. På mange måder er Kaarsteds bog en nyttig anskuelsesundersøgelse i, hvor forsigtig man skal være med at tage politiske udtalelser til deres pålydende værdi.

Naturligvis må en undersøgelse som denne også berøre det mere teoretiske aspekt på regeringsdannelsen, selv om det, som nævnt, ifølge bogens anlæg ikke har været forfatterens egentlige anliggende. Kaarsted understreger, at der i 1957 skete noget nyt i forhold til den hidtil fulgte praksis, da kongen opfordrede H. C. Hansen til at foranledige forhandlinger mellem partierne for at undersøge, om der forelå muligheder for, at der dannedes en flertalsregering under den ene eller den anden form. Derved lod kongen »partierne mulighed for rege-

ringssamarbejde undersøge og ikke, hvilken statsminister der måtte antages at have de største chancer«. Og det var, mener Kaarsted, »i strid med den hidtidige parlamentariske tradition, hvorefter kongen ikke blev blandet ind i partiforhandlingerne, men overlod disse til den vordende statsminister« (s. 98 f).

Kaarsted har fået støtte i dette synspunkt af Alf Ross¹, som finder den formodede nye praksis betænkelig, fordi den drager kongemagten for tæt ind i det politiske spil. »I tilfælde af regeringskrise bør partierne selv skøtte deres indbyrdes forhandlinger«².

Tage Kaarsted har imidlertid selv i en note peget på, at kongen i 1926 overdrog Niels Neergaard at undersøge, om en samlingsregering kunne dannes (s. 96). Da det viste sig umuligt, var kongens næste hverv til Neergaard at undersøge mulighederne for et venstreministerium med »fornøden støtte«³. Disse forhandlinger endte som bekendt med et venstreministerium under Madsen-Mygdal.

Hertil må lægges Poul Meyers meget bestemte afvisning af, at der var tale om en egentlig nydannelse i 1957⁴. Meyer henviser bl. a. til, at Vilh. Buhl i 1947 af kongemagten opfordredes til at undersøge mulighederne for en samlingsregering. Denne undersøgelse resulterede i dannelsen af en socialdemokratisk mindretalsregering under Hans Hedtoft. I 1950 fik Erik Eriksen til opgave at undersøge muligheden af en regering på bredest mulig basis.

Det er på denne baggrund næppe rimeligt, så bestemt som Kaarsted og Alf Ross har gjort det, at tale om en nyudvikling i 1957. Højst kan man med Poul Meyer sige, at det nye bestod i, at opfordringen til den fungerende statsminister havde en lidt

videre ramme end tidligere⁵. Der var behov for en afklarende forhandling partierne imellem, og den måtte ledes af den mand, et flertal af partierne i folketinget havde peget på. At situationen, efterhånden som forhandlingerne skred frem, kom til at tage sig ud som en afvigelse fra gældende praksis, skyldtes vel først og fremmest den helt særlige omstændighed, at de radikale ønskede Erik Eriksen i spidsen for den nye regering, men ikke ville pege på ham over for kongen. De radikales forhandlingstaktik førte frem til en situation, hvor kongemagten kunne være blevet nødt til at vælge, og det kan føre til tanken om, at en ny praksis var anvendt.

Heraf og af Kaarsteds fremstilling i øvrigt fremgår det med al ønskelig tydelighed, at regeringsdannelsen i høj grad er et stykke politisk empiri og ikke en statsretsligt eller blot sædvanemæssigt reguleret foreteelse. Grænserne for det mulige sættes alene af de politiske partier – eller som Kaarsteds bog viser: i praksis af partilederne – der må afgøre, hvor vidt de vil gå i taktiske træk for at opnå den udgang på regeringskrisen, de ønsker. Den eneste sikkerhed for det parlamentariske system og for kongemagtens uafhængighed ligger, som Kaarsted har formuleret det, i en høj politisk kultur hos partilederne (s. 177), »funderet i respekt for systemet og forståelse af, at fravigelser på langt sigt vil kunne skade alle partier lige meget« (s. 96).

En enkelt indvending mod Kaarsteds bog trænger sig på i forbindelse med hans dokumentation af sine synspunkter og oplysninger. Her savner man af og til en mere principiel bemærkning om, med hvilken ret han bygger på de forskellige kildetyper. Det gælder f. eks., hvor han udnytter

¹) Kongens rolle efter valg. Politikens kronik 25/9 1964.

²) *ibid.*

³) P. Munch: Erindringer 1924–1933 (1964), s. 108.

⁴) Parlamentarisme og kongemagt. Politikens kronik 25/11 1964.

⁵) *ibid.*

avisstof og bruger både politiske reportager og ledende artikler. Et enkelt sted antyder han, at vægten af dette stof kan være forskelligt i en given situation, idet han skriver, at en trussel om opløsningsvalg ikke gjorde indtryk, »vel sagtens fordi den forekom i en reportage og ikke i en mere officciøs form« (s. 50).

Her savnes en nærmere overvejelse af den videre kildekritiske problematik. Vort kendskab til avisstoffets anvendelighed i historiske undersøgelser er så begrænset, at alle forskere, der i praksis har brugt pressemateriale, har en forpligtelse til at gennemtænke og viderebringe deres erfaringer.

Også i enkelte andre tilfælde sporer man en lidt unuanceret sammenblanding af kilderne uden hensyntagen til deres forskellige repræsentativitet. Det gælder ved omtalen af opløsningsretten og kongemagtens stilling i det parlamentariske spil. Her citerer Kaarsted aktuelt bestemte avisartikler på linie med ytringer fra Poul Andersens og Alf Ross' statsretslige arbejder uden tanke på den forskellige autoritet i disse to typer udsagn (s. 100 ff).

Dette er dog mere en principiel end en reel indvending, fordi Kaarsteds ræsonnementer ikke berøres afgørende af denne manglende hensyntagen til kildernes forskellige vægt. En mere perifer indvending må også gøres over, at det et sted hverken ud fra teksten eller noten lader sig bestemme, om Kaarsted har dokumentation for, at Ole Bjørn Kraft renoncerede på udenrigsministerposten, eller om det er en slutning ud fra omstændighederne (s. 71). På side 120 er det endvidere helt umuligt at se, hvornår det er Thorkild Kristensens synspunkter i 1957, og hvornår det er en senere kronik af Poul Meyer, der refereres.

Denne petitesse-kritik er taget med for at vise, at man skal være smålig for at fremføre indvendinger. Kaar-

steds værk fremtræder som en sluttet og vel afbalanceret helhed, der let afviser den kritiske sonde. Bogen er velskrevet, hist og her med en skjult, men spids polemik, bl. a. mod radikale »historisk og emotionelt prægede synspunkter« (s. 77). De mange gode illustrationer giver sammen med billedteksterne, hvor en del af det mere anekdotiske stof er anbragt, et udmærket supplement til teksten.

H. P. Clausen.

Ole Højrup: Landbokvinden. (Gad, 1964). 278 s. med talrige tegninger af Poul Abrahamsen.

Initiativet til bogens udsendelse er kommet fra landbokvindernes organisationer; emnet er landbokvindens arbejde i og ved huset for 70-100 år siden. I et forord giver organisationernes formænd udtryk for håbet om, at bogen må nå langt ud; går det efter fortjeneste, vil håbet ikke blive gjort til skamme.

Der er først det ydre. Det er en særdeles smuk bog med gode illustrationer, tegnede af bogens tilrettelægger arkitekt Povl Abrahamsen. Det kan vel være af tvivlsom værdi at bruge tegninger i stedet for fotografier, men her, hvor tanken ikke har været, at genstandenes fremstilling og udformning skulle belyses, men derimod deres eksistens og anvendelse forklares, går det udmærket an at bruge tegninger og udnytte de særlige illustrative muligheder, som disse byder på.

Dernæst teksten, som skyldes museumsinspektør Ole Højrup. Han har givet bogen to undertitler; den ene: »Rok og kærne; grovbrød og vadmæl« er lidet oplysende, bedre dækkende er den anden: »En skildring af kvindernes daglige arbejde med at holde hus og skaffe familien føden og klæderne, inden industrialismen satte ind«. Med dette er også sagt, at det er landbokvindens materielle arbejde, der er emnet, mens sider af livet som